

зору, формує за допомогою своїх специфічних методів правове поле), виконавчої (особливо це стосується контрольних функцій) та природно судової. Всі ці фактори позначаються на природі, а отже і місці в системі публічної влади органу, наділеного відповідним повноваженням. Стосовно Суду, як органу конституційної юстиції, і його місця в системі стримувань і противаг, слід сказати наступне: виконувани Судом повноваження зі здійснення конституційного контролю ідентифікуються з виконуваними ним судовими повноваженнями, а отже, спеціально не виділяються з них. Саме таке вирішення питання гармонізує місце Суду з точки зору віднесення його до однієї з гілок влади — судової, а отже, вирішує проблему в цілому для американської моделі державного механізму.

Література

1. Америкапские просветители. — М., 1969. — Т. 2. — С. 52.
2. Берпхем В. Вступ до права та правової системи США. — К., 1999. — С. 19.
3. Мишин А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. — М., 1996. — С. 254–255.
4. Уилсон Д. Америкапское правительство. — М., 1990. — С. 16.
5. The Federalist / Ed. Jacob E. Cooke // Wesleyan u. Press. — 1961. — № 78.
6. Steel Seizure Case or Youngstown Sheet & Tube v. Sawyer, 343 U.S. 579 (1952).
7. U.S. v. Chadha, 462 U.S. 919 (1983); Bowsher v. Synar, 478 U.S. 714 (1986).
8. U.S. v. Nixon, 418 U.S.683 (1974).
9. Fisher L. The Constitution between Friends: Congress, the President and the Law. — N. Y., 1987. — P. 36–38.
10. McCulloch v. Maryland, 17 U.S. 316 (1819).
11. Schlesinger A. M. Jr. The Imperial Presidency. — N.Y., 1974. — P. 9.
12. Chisholm v. Georgia, 2 U.S. 19 (1793).

УДК 342.84

О. В. Прішкіна,
*канд. юрид. наук, доцент кафедри конституційного права
та правосуддя ОНУ ім. І. І. Мечникова*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИБОРІВ ДО ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Актуальність теми обумовлена складними процесами становлення локальної демократії в Україні. З одного боку, має місце позитивне ставлення і визнання, легалізація, нормативна регламентація й гарантування місцевого самоврядування, а з іншого — спостерігається варіабельність централістських тенденцій, що серйозно ускладнює процеси розвитку системи місцевого самоврядування, становлення територіальної громади як його первинного суб'єкта, і з рештою, конституювання організаційно-правових форм безпосередньої демократії.

Конституція України визначає вибори як одну з пріоритетних форм народовладдя в Україні. Нині шляхом виборів обирається Президент України, на-

родні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, представницькі органи місцевого самоврядування та сільські, селищні, міські голови.

У науковій конституційній (державно-правовій) літературі — як зарубіжній, так і вітчизняній — існує розмаїття точок зору з приводу розуміння та визначення інституту виборів. Зокрема, з дослідженнями суспільних відносин останніх років пов'язане визначення професора М. І. Корнієнка, який слушно вважає, що вибори — це є акт самоврядування народу [1]. В. В. Маклаков визначає вибори як процедуру формування шляхом голосування уповноважених осіб державного органу або надання повноважень посадовій особі, коли на кожний отриманий таким чином мандат можуть претендувати в установленому порядку два кандидати чи більше [2]. Французький державознавець М. Прело визначав вибори як «змагання кваліфікованих юридично воль заради мети провести призначення» [3]. Існують й інші точки зору щодо інституту виборів. Виходячи з цих міркувань, у найбільш загальному вигляді вибори можна визначити як волевиявлення народу з метою формування складу органів державної влади та місцевого самоврядування. Проте, на нашу думку, аналіз уже існуючих наукових підходів, а також суспільно-політична практика останніх десятиліть свідчать, що зрозуміти поняття інституту виборів можна виключно за умов комплексного розгляду виборів.

У демократичному суспільстві (а тільки при такому суспільстві можна говорити про реальні та соціально-значимі вибори) вибори за своєю суттю — це прояв реальної волі народу, процес виявлення та здійснення такої волі. Адже суспільство як асоціація вільних і рівноправних людей для підтримки свого оптимального функціонування й постійного відтворення мусить певним чином самоорганізуватися і структуруватися. Таким чином, за умов саме демократичного суспільства існує постійний і самостійний напрям у його діяльності — періодичне формування власних владних структур, які б задовольняли інтереси та прагнення кожного члена суспільства, а також раціональне існування всього суспільства взагалі.

Це передусім стосується створення державних інституцій, а також формування органів місцевого самоврядування. Способом, в який суспільство організовує владу, тобто створює представницькі органи для її здійснення всередині самого себе, і є вибори. Отже, зміст виборів як політичного суспільно-правового інституту полягає в тому, що саме волею народу здійснюється конституювання та відтворення як представницьких органів державної влади, так і органів місцевого самоврядування, надання обраним представникам владних повноважень у межах їхньої законодавчої, насамперед конституційної, компетенції.

За своєю формою вибори — це форма безпосереднього народовладдя, що здійснюється в умовах демократичного суспільства та правової держави в порядку, передбаченому Конституцією України та законодавством. Генеральний секретар ООН Кофі Аннан у своєму виступі на засіданні Верховної Ради України 4 червня 2002 р. зазначив, що «принципи демократії загальнопризнані в усьому світі. «Право кожного народу брати участь в управлінні своєю держа-

вою... за допомогою участі у вільних та регулярних виборах, що записано у ст. 21 Загальної декларації прав людини, не виділяє будь-яку культуру серед інших. Всюди люди цінують свою свободу вибору, а також відчують потребу виявити вплив на рішення, які відбиваються на їхньому житті» [4].

При розумінні місцевого самоврядування як специфічного рівня й форми владарювання слід акцентувати увагу на специфіці питань, що належать до вирішення через органи місцевого самоврядування, а також на розмірах території, у межах якої функціонує відповідна територіальна громада. Місцеве самоврядування виступає як специфічна діяльність щодо вирішення питань місцевого значення, питань безпосереднього забезпечення життєдіяльності членів територіальної громади. Таким чином, цю діяльність має й може здійснювати не кожен її представник, а тільки той, хто, по-перше, відповідає вимогам закону, які ставляться до кандидатів у депутати; по-друге, що є не менш важливим, має достатні знання і кваліфікацію, висловлену довіру членів територіальної громади.

Відповідно до Конституції України (статті 71, 141), територіальні громади сіл, селищ, міст на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування обирають терміном на чотири роки депутатів сільських, селищних, міських рад, а також сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий орган ради й головує на її засіданнях. Основні принципи, особливості й порядок підготовки та проведення виборів депутатів місцевих рад (сільських, селищних, міських, районних у містах, районних, обласних) і сільських, селищних, міських голів визначаються Законом України «Про вибори депутатів місцевих рад і сільських, селищних, міських голів» від 14 січня 1998 р. [5]

Таким чином, територіальні громади сіл, селищ, міст, які функціонують на базовому рівні місцевого самоврядування, за допомогою місцевих виборів формують представницькі органи місцевого самоврядування не тільки свого рівня, але й асоційованого рівня місцевого самоврядування (районні, обласні ради).

Основні принципи виборчого права, у тому числі й місцевих виборів як одного з його правових інститутів, втілені в міжнародно-правових документах. Найважливішим із них є Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, яка проголосила у ст. 21, що «воля народу має бути основою влади уряду: ця воля повинна знаходити своє відбиття в періодичних і не сфальсифікованих виборах, які мають проводитися при загальному, рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або за допомогою інших рівнозначних форм, що забезпечують свободу голосування [6]. Найбільш повно критерії вільних демократичних виборів визначені в Документі Копенгагенської наради Конференції по міжнародному виміру СБСЕ [7].

Місцеві вибори мають свої особливості залежно від певних критеріїв:

- за суттю — це локальні (місцеві) вибори, що проводяться в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць;
- за змістом — це вибори, в ході яких формуються органи місцевого самоврядування, а саме система органів місцевого самоврядування, до якої входять

сільські, селищні, міські, районні (районні в містах), обласні ради, а також сільські, селищні, міські голови, на відміну від проведення парламентських та президентських виборів, де формується цілісний орган державної влади, зокрема: під час парламентських виборів формується колегіальний орган — Верховна Рада України, а під час президентських виборів утворюється одноособовий орган — Глава держави.

Місцеві вибори, як й інші види виборів, мають багатофункціональний характер, та головною й відмінною їхньою функцією є визначення осіб, які будуть застосовувати політику на місцевому рівні.

Чинне законодавство України про вибори до органів місцевого самоврядування поділяє їх на види залежно від тієї чи іншої ознаки.

За суб'єктами місцеві вибори поділяють на:

а) вибори депутатів сільських, селищних, міських, районних у містах, районних, обласних рад — колегіальні органи;

б) вибори сільських, селищних і міських голів — одноособові органи.

За часом проведення місцеві вибори поділяють на:

а) чергові;

б) позачергові;

в) повторні;

г) вибори депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів замість тих, які вибули;

д) вибори депутатів місцевої ради та сільського, селищного, міського голів, що проводяться в разі утворення нової адміністративно-територіальної одиниці.

З огляду на правові наслідки місцеві вибори поділяються на дійсні та недійсні:

а) дійсні вибори — це вибори, проведені у порядку, визначеному Конституцією України та Законом України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів»;

б) недійсні вибори — це вибори, в ході яких мали місце порушення виборчого законодавства, що вплинули на підсумки виборів.

За порядком формування територіальної основи виборів місцеві вибори поділяють на такі, що проводяться за мажоритарною виборчою системою відповідної більшості по одномандатних виборчих округах, по єдиному одномандатному виборчому округу; по багатомандатних виборчих округах:

а) місцеві вибори, що проводяться за мажоритарною виборчою системою відносної більшості по одномандатних (уніномінальних) виборчих округах, передбачають обрання депутатів сільської, селищної, міської, районної у містах рад, при цьому обраний буде кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів виборців. Територія відповідного села, селища, міста, району в місті вважається одномандатним виборчим округом;

б) місцеві вибори, що проводяться по єдиному одномандатному виборчому округу, — це вибори сільського, селищного, міського голови, при проведенні яких територія одномандатного виборчого округу співпадає з межами села, селища, міста;

в) місцеві вибори, що проводяться по багатомандатних (поліномінальних, плюриномінальних) виборчих округах, передбачають обрання декількох депутатів, а саме депутатів районної або обласної ради. При цьому територією багатомандатного виборчого округу за виборів депутатів районної ради вважається територія відповідних сіл, селищ, міст районного значення, які є адміністративно-територіальними одиницями, що входять до складу цього району. Якщо проводяться вибори депутатів обласної ради, то багатомандатним виборчим округом є територія районів та міст обласного значення, що входять до складу цієї області.

За нині чинним виборчим законодавством загальний склад ради повинен налічувати в адміністративно-територіальних одиницях з чисельністю населення: до 3 тис. — від 15 до 25 депутатів; до 5 тис. — від 20 до 30; до 20 тис. — від 25 до 35; до 50 тис. — від 30 до 45; до 100 тис. — від 35 до 50; до 250 тис. — від 40 до 60; до 500 тис. — від 50 до 75; до 1 млн — від 60 до 90; понад 1 млн — від 75 до 120 депутатів. Попередній виборчий закон зазначив конкретну цифру, за якою не повинно було перевищуватися число депутатів по відповідній раді. Новий закон про вибори більш оптимально врегулює це питання, бо в ньому взято за основу не рівень ради, а чисельність населення, що проживає на території цієї ради. Це відповідає демократичним засадам представництва населення в раді, чого не можна сказати про районні та обласні ради, де за критерій визначено не кількість населення, а число адміністративно-територіальних одиниць. Так, відповідно до п. 4 ст. 5 нового виборчого Закону, загальний склад районної ради визначається з урахуванням чисельності територіальних громад, які входять до складу району. Територіальні громади в межах району повинні мати в районній раді рівну кількість депутатських мандатів. У разі, коли в районі налічується до 10 (включно) територіальних громад, кожна з них повинна бути представлена в районній раді не менш як чотирма депутатами, від 11 до 30 (включно) — трьома депутатами, понад 30 — двома депутатами. Загальний склад районної ради не повинен перевищувати 120 депутатів. На нашу думку, дана законодавча форма дещо обмежує права населення тих територіальних громад, яких у відповідному районі більша кількість, бо виборці таких територіальних громад мають право бути представлені меншою кількістю своїх депутатів.

Стосовно обласних рад новий виборчий Закон констатує, що їх загальний склад визначається з урахуванням кількості районів, міст обласного значення, які входять до складу відповідної області.

Як бачимо, за новим виборчим законодавством обмежуються інтереси мешканців тих районів та міст обласного значення, яких кількісно більше входить до відповідної області. Тому що чим більше зазначених адміністративно-територіальних одиниць існує в межах відповідної області, тим менше їхнє населення має право обирати депутатів до обласної ради. Як на нашу думку, за цих умов порушується конституційний принцип рівності виборчого права, яким наділені виборці, а не адміністративно-територіальні одиниці.

Варто відзначити, що в ході місцевих виборів здійснюється кілька стадій (етапів) виборчого процесу:

- перша стадія місцевих виборів — проголошення, або призначення виборів;
- друга стадія місцевих виборів передбачає формування територіальної основи виборів, тобто поділ певної території на виборчі одиниці (виборчі округи та виборчі дільниці);
- третя стадія — створення виборчих органів для проведення місцевих виборів, якими є територіальні, окружні та дільничні виборчі комісії;
- четверта стадія місцевих виборів — складення списків виборців. Цю стадію також називають стадією реєстрації виборців, тому що її призначенням є визначення кола осіб, що мають право голосу;
- п'ята стадія місцевих виборів — висунення та реєстрація кандидатів у депутати місцевих рад та кандидатів голів села, селища, міста;
- шоста стадія місцевих виборів — проведення передвиборної агітації;
- сьома стадія місцевих виборів — голосування. Ця стадія є центральним кульмінаційним пунктом усієї виборчої кампанії, оскільки саме з нею пов'язаний власне акт волевиявлення, при якому виборці подають свій голос «за» або «проти» висунутих кандидатів.

Безумовно, велике значення у проведенні виборів має стадія складання списків виборців або стадія реєстрації виборців, тому що її призначенням є визначення кола осіб, котрі мають право голосу. Так, наприклад, в ході виборів у березні 2002 р. окремі органи місцевого самоврядування й виконавчої влади не подали своєчасно або не уточнили списки виборців, а дільничні виборчі комісії іноді користувались списками, складеними ще до Всеукраїнського референдуму 2000 р. або навіть до президентських виборів 1999 р. Тому й не дивно, що у списках виявлялось багато «мертвих душ».

Уявляється, було б доцільно, щоб Верховна Рада нового скликання неодмінно прийняла новий Закон про державну реєстрацію фізичних осіб, в якому буде окремий розділ про реєстрацію виборців.

Голова ЦВК України Михайло Рябець відзначив, що «виборча кампанія цього року показала, що необхідно передбачити адміністративну відповідальність за порушення виборчого законодавства та вдосконалити процедуру розгляду виборчих спорів виборчими комісіями та судами» [8].

На нашу думку, потрібно також встановити адміністративну відповідальність за порушення суб'єктами виборчого процесу передбаченого законом порядку ведення передвиборної агітації, зокрема надання переваги в інформаційних телерадіопередачах та друкованих засобах масової інформації будь-якому кандидату, політичній партії, виборчому блоку партії, виготовлення, розповсюдження в період підготовки та проведення виборів агітаційних друкованих матеріалів без надання встановленої законом інформації щодо установи, яка здійснила друк, найменування, тиражу, адреси організації тощо.

Розглянемо можливість та варіабельність застосування різних видів виборчих систем при виборах представницьких органів місцевого самоврядування.

Найбільш відома та широко застосувалась в Україні мажоритарна виборча система в одномандатних виборчих округах. Перевага її полягає в тому, що обрані депутати найбільш наближені до своїх виборців, добре знають інтереси жителів своїх виборчих округів, а виборці, у свою чергу, знайомі зі своїми депутатами, їх особистими, організаторськими й політичними якостями.

Головним недоліком цього виду виборчої системи є відсутність у сформованого на її основі представницького органу єдиної програми розвитку всієї територіальної громади, тоді як кожний депутат прагне, у першу чергу, до вирішення проблем виборців свого округу.

Пропорційна виборча система, яка заснована на виборі списків політичних партій, їхніх виборчих блоків, у свою чергу, послаблює особисті зв'язки і персональну відповідальність депутатів перед своїми виборцями. Заслугою цієї системи є те, що вона найбільш пристосована для вирішення головного завдання представницького органу — вираження загальних інтересів виборців, розроблення цілісної й комплексної програми розвитку території та територіальної громади, яка функціонує на ній. Більшість вчених-конституціоналістів і політиків вважають, що в нашій державі введення виключно пропорційної виборчої системи на місцевих виборах є передчасним, що є дійсно обґрунтованим. Таким чином, проблема застосування цієї системи в Україні полягає насамперед у нерозвиненості політичної структурованості, у низькій політичній та правовій культурі населення, у відсутності стійких, тривалих виборчих об'єднань і груп на муніципальному рівні.

Нині у світовій практиці на місцевому рівні широко застосовуються також змішані виборчі системи, при реалізації яких одна половина депутатського корпусу обирається за мажоритарною, а інша — за пропорційною виборчою системою. Уявляється, що така змішана мажоритарно-пропорційна виборча система відповідає перехідному етапу становлення та розвитку українського суспільства, вона дає можливість психологічно підготувати виборців до політичного плюралізму та багатогранності [9]. Крім цього, вона надає можливість пошуку компромісного вирішення щодо об'єднання та задоволення інтересів прихильників різних виборчих систем, різних підходів відносно модернізації виборчого законодавства.

Звичайно, що основним критерієм при виборі тієї чи іншої виборчої системи, яка використовується на місцевих виборах, є можливість формування представницького органу, який максимально відображає загальні інтереси жителів відповідної територіальної громади. Думається, що пропорційну виборчу систему слід застосовувати тільки там, де вже склалась локальна політична культура, а таких територій у нашій країні ще дуже мало. Тому найбільш припустимим є застосування перехідних виборчих моделей.

Однією з таких моделей можна запропонувати вибори по єдиному багатомандатному виборчому округу. При такій системі депутатами стають кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів серед усіх виборців місцевої ради. Як уявляється, ця система привчає виборців голосувати, по суті, за список кандидатів та одночасно вирішує завдання висловлювання депутатами загальних

інтересів населення. Очевидно, що ця виборча система може застосовуватися в основному в невеликих містах і селищах, тому що у великих населених пунктах при їх використанні виявиться відірваність депутатів від виборців. Однак у великих містах, думається, може застосовуватися інша різновидність виборів по багатомандатних округах — поділ міста на окремі виборчі округи, у кожному з яких обирається декілька депутатів.

Зважаючи на те, що керівники органів управління місцевим господарством повинні володіти певними професійними якостями, вибори слід проводити конкурсним відбором кандидатів. Вибори на кожну вакантну посаду проводяться з кандидатур, які попередньо пройшли конкурс на цю посаду. Проблема застосування цієї моделі пов'язана з тим, що зовсім не в кожному органі місцевого самоврядування буде достатня кількість професіоналів, які могли б претендувати на ту чи іншу управлінську посаду.

Уявляється необхідним особливо виділити вибори представницьких органів на територіях сільських рад. Якщо йдеться про великі села, то все те, що було сказане стосовно міст і селищ, може вважатися належним і до них. Інша ситуація існує в населених сільських пунктах, які, крім того, є об'єднанням окремих сіл. Дійсно, теоретично в них можливі вибори на основі застосування будь-якої з перелічених вище виборчих систем та їх модифікацій, але на практиці не можна не враховувати реально існуючі особливості ментальності сільських жителів. Ставлення до депутата в селі відрізняється тим, що дуже часто він один уособлює не тільки місцеве самоврядування, але й державну владу, і від нього чекають вирішення питань, які прямо не належать до повноважень депутатів.

Інша особливість виборів в об'єднаннях сільських населених пунктів посередньо пов'язана з повноваженнями представницького органу з формування місцевого бюджету. Якщо підійти до виборів представницького сільського органу формально, виходячи з вимог рівного представництва, то в такому органі кількісно переважатимуть депутати від більш великих сіл, і бюджетні питання у своїй більшості вирішуватимуться на їх користь. Тому уявляється доцільнішим проводити в таких населених пунктах вибори тільки сільських голів і потім формувати з них об'єднаний представницький орган місцевого самоврядування.

Слід відмітити, що нині законодавчу базу муніципальних виборів у Російській Федерації складають: Конституція Російської Федерації; Федеральні закони «Про загальні принципи організації місцевого самоврядування в Російській Федерації» від 28 серпня 1995 р., «Про основні гарантії виборчих прав і права на участь у референдумі громадян Російської Федерації» від 19 вересня 1997 р. [10], «Про забезпечення конституційних прав громадян Російської Федерації обирати та бути обраними в органи місцевого самоврядування» від 26 листопада 1996 р. [11]; закони про муніципальні вибори суб'єктів Російської Федерації; статuti муніципальних утворень.

Якщо конкретні правила проведення виборів устанавлюються законами суб'єктів Федерації, то тип виборчої системи може бути різним. Як відомо, місцеві Ради обирались на основі мажоритарної системи: один виборчий ок-

руг — один депутат. Деякі вчені вбачають, що в умовах політичного плюралізму елементи пропорційної виборчої системи доцільно застосовувати на місцевому рівні. Однак практика свідчить, що у законах суб'єктів Федерації про вибори органів місцевого самоврядування пропорційна виборча система застосовується рідко. Серед таких причин можна назвати відносно недорозвинену багатопартійність на місцевому рівні, а головне — депутат має відстоювати інтереси місцевого населення, а не своєї партії.

Звідси випливає, що в Російській Федерації, так само як і у нашій країні, пропорційна виборча система застосовується рідко, а введення її в Російській Федерації на місцевому рівні також уявляється недоцільним, передчасним у зв'язку з вищезазначеними причинами.

Безумовно, великим значенням для підвищення ефективності роботи місцевих виборів є те, що Верховна Рада України схвалила концепцію нового закону про вибори в місцеві органи влади, яка має визначити виборчу систему в Україні, згідно з якою вибори в міські ради міст республіканського (у Криму) та обласного значення, у Києві та Севастополі, районних у місті рад проходять за змішаною системою — 50 % депутатів обираються за партійними списками, а 50 % — в одномандатних округах, а вибори в обласні, районні, сільські, селищні ради, міських, селищних і сільських голів мають проходити за мажоритарною системою.

Також було б доцільно вибори до органів місцевого самоврядування і вибори до Верховної Ради проводити в різний час, що дозволить активізувати політичну діяльність громадян, якісніше сформувати представницький орган влади, створити атмосферу довіри й підтримки громадянами місцевих органів влади. Крім того, слід зазначити, що для встановлення системи постійної й ефективної взаємодії депутатів зі своїми виборцями й з виконавчими органами влади необхідно підвищити рівень інформованості громадян про їхню діяльність і встановити зворотний зв'язок із громадянами за допомогою теле- або радіоінтерв'ю, постійних рубрик або низки публікацій у пресі, рекламних матеріалів, прес-конференцій, урочистих заходів, місцевого кабельного телебачення, служб зв'язків з громадськістю, сторінки в Інтернеті.

Таким чином, резюмуючи, можна дійти висновків про те, що:

1. Місцеві вибори є такою формою діяльності територіальної громади, в якій найбільш яскраво виявляється її статус первинного суб'єкта місцевого самоврядування та за допомогою яких територіальна громада формує представницький орган місцевого самоврядування, що діє від її імені й реалізує в більшій частині її функції й повноваження та є важливою формою контролю жителів відповідних населених пунктів України над діяльністю виборних органів місцевого самоврядування.

2. Вибори — це демократичний спосіб формування та періодичного чи позачергового змінювання особового складу органів місцевого самоврядування, сучасна, цивілізована правова форма завоювання й оновлення влади, приведення її структур та діяльності у відповідність до потреб життя, а справжня легітимація влади відбувається за умов участі в голосуванні більшості виборців.

3. З метою активізації становлення системи місцевого самоврядування, зокрема місцевих виборів, необхідно прийняти новий Закон про місцеві вибори, визначити виборчу систему на місцевих виборах, встановити нову систему виборчих комісій, їхні засади та механізм формування, вдосконалити форми й методи їхньої діяльності, ввести спеціальну статтю, що визначала б порядок та організацію спостереження (контролю) за використанням засобів масової інформації під час проведення передвиборної агітації та чітко визначити джерела фінансування місцевих виборів, відповідальність органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб за розподіл та перерозподіл фінансів.

4. При визначенні загального складу районної та обласної ради враховувати не тільки кількість територіальних громад, що входять до складу району чи області, а й чисельність населення у відповідних територіальних громадах, та надати виборчим комісіям право зняття з реєстрації кандидата, який скоїв порушення виборчого законодавства.

5. Верховній Раді України нового скликання доцільно прийняти новий Закон про державну реєстрацію фізичних осіб, в якому має бути окремий розділ про реєстрацію виборців.

Література

1. Корпісцько М. І. Виборче законодавство для органів місцевого самоврядування // Політологічний вісник. — К., 1993. — Вип. 1. — С. 16.
2. Маклаков В. В. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник: В 4 т. — М., 1996. — Т. 1-2. — С. 318.
3. Прело М. Конституционное право Франции. — М., 1987. — С. 399.
4. Голос України. — 2002. — 6 черв.
5. Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 3-4. — Ст. 15.
6. Загальна декларація прав людини. — М., 1990. — С. 7.
7. Советское государство и право. — 1990. — № 11. — С. 16.
8. Голос України. — 2002. — 4 квіт.
9. Москаленко В. Г. Местные Советы в системе тоталитарной власти (30-е годы): Дис... канд. ист. наук. — К., 1993. — С. 145.
10. СЗ РФ. — 1997. — № 38. — Ст. 4339; 1999. — № 14. — Ст. 1653.
11. СЗ РФ. — 1996. — № 49. — Ст. 5497; 1998. — № 26. — Ст. 3005.